

OPTIMALIZÁCIA EDUKATÍVNEHO KURIKULA V SÚČASNOM ZAMERANÍ ETICKEJ VÝCHOVY

Igor Lomnický

Úsilie o optimalizáciu je cestou k stredovej pozícii, vyznačujúcej sa vyváženosťou, usporiadanosťou a komplexnou ucelenosťou. Je to akoby približovanie sa k ideálu, ktorý sa chce dosiahnuť. Hneď v úvode však treba pripomenúť, že ide o optimalizáciu v zmysle toho, čo má byť. Načím nám však opustiť túto rovinu všeobecnej nekonkrétnosti a zamerať sa na zrozumiteľne vyšpecifikovanú oblasť výchovy s akcentom „etická“. Nájst' optimálny model výchovy, je na jednej strane skutočne úloha „sizyfovská“, ale na strane druhej prirodzene ľudská, kontinuálne prítomná a dejinami ľudstva potvrdzovaná ambícia človeka „byť vo vzťahu“. Myslí sa tým v dvoch základných personálnych rovinách bytia: intrapersonálnej a interpersonálnej.

Všetky problémy ľudskej vzťahovosti však majú spoločného menovateľa: neschopnosť porozumieť sebe samému. A pritom sme k tomu nabádaní a vedení od najstaršieho obdobia cieľavedomého úsilia o poznanie človeka a možnosti jeho výchovy. Už od antického obdobia sme nasmerovaní na cestu k múdrosti, ktorej nositeľom môže byť jedine človek a cez poznávanie seba samého a svojich vnútorných potencialít, môže prerastať intímno-osobnú rovinu svojho bytia a objavovať podstatu a zmysel života. Ten spočíva v presahovaní seba samého cez autentickú sociálnosť ako dielo seba samého a na sebe samom, spoluvytvárajúceho vzťahovú sieť ako „pavučinu ľudskosti.“ V. Brožík v tejto súvislosti pripomína, že „zložité siete hodnotových a významových súvislostí života nie sú pavučiny, ktoré treba povymetať z našich príbytkov. Sú to záchytné siete našej ľudskosti, s ktorých pomocou udržujeme pokope priestor nášho života a cez prizmu ktorých vnímame napokon i jeho čas, ktorý sa ako piesok ustavične prepadáva úzkym hrdlom prítomnosti.“ ([1], 232) Dimenzia času má pre človeka kľúčový význam a špecificky to platí, keď hovoríme o čase výchovy človeka. Ak sme na ceste múdrosti, budeme aj čas využívať múdro. B. Franklin dodáva: „Ak milujeme život, budeme si svoj čas vážiť. Čas je život a jeho hodnotné využitie je cestou k zmysluplnému životu.“ Ak si myslíme, že môžeme mať všetko a že stihneme všetko, potom nebudeme mať nikdy dosť času. Čas sa nedá vrátiť ani nahradiť a osobitne to platí pri výchove, ale rovnako treba konštatovať, že máme toľko času, koľko potrebujeme. Pozícia optimalizácie cez prizmu času spočíva v jednoduchšej premise: aby sme niečo získali, musíme sa niečoho vzdať. To však predpokladá zrealizovanie takého modelu

výchovy a vzdelávania, ktorý v explicitnej podobe reaguje na nové podmienky života spoločnosti, uvedomiac si rodinnú a spoločenskú klímu, v ktorej sa potenciálne vytvárajú možnosti na osobnostné formovanie mladého človeka. Výchovno-vzdelávacie teórie, ale aj pedagogická prax však často zostávajú v hraniciach tradičného autoritatívno-direktívneho chápania výchovy a taxanomicky vymedzeného obsahového kurikula a to znemožňuje prekonávať bariéry v myslení a konaní. Je však aj iná tradičná línia výchovy, ktorú chceme, aby bola kontinuálne prítomná: ako prostriedok k utváraniu osobnosti prostredníctvom autentického osobnostného vzťahu. Určité riziko vychádzajúce z takto prezentovanej paradigmy výchovy môže vyplývať z idealizovania si výchovných etických princípov, interiorizačných mechanizmov a transférov do praktického života. Z toho vyplývajú imperatívy pre súčasnú podobu edukácie, aby teória etickej výchovy bola na jednej strane nositeľom odbornosti a vedeckosti, posúvajúcimi hranice poznania s určitou anticipáciou budúcnosti, ale na strane druhej je nevyhnutné, aby bola v dotyku s reálnou pedagogickou praxou a reflektovala na dynamiku života v intenciách meniacich sa hodnotových orientácií v individuálnom aj spoločenskom kontexte. C. Diatka konštatuje, že „každý, akýkoľvek namáhavý krok na tejto ceste, nadobúda svojskú hodnotu, ako súčasť veľkého diela a tým aj povznášajúceho, radosť a šťastie prinášajúceho poslania.“ ([2], 125)

Vytvorenie predpokladu aplikácie etickej teórie na báze prosociálnosti jednak v modelovej podobe inštitucionálnej výchovy, ako aj v mnohoúrovňovej forme do občianskej spoločnosti, je veľkou výzvou pre tých, ktorí sa problematikou etickej výchovy zaoberajú. Kvalitatívne posúvanie hraníc života osobného aj sociálneho prostredníctvom etiky, je cesta k vlastnému bytiu so sebou samým, k medziľudskej koexistencii, k tolerancii k inakosti v spoločnosti a úcte k prírode. Z toho vyplýva, že kľúčovou témou etickej výchovy je prosociálnosť, ktorá v komplexnom porozumení implicitne zahŕňa všetky atribúty ľudskosti vo všetkých rovinách ľudskej praxe. Ide o rovinu morality, mravnosti, práva a viery. V konštituovaní obsahového kurikula etickej výchovy sa prihliada na spomínané atribúty, ktoré sú zároveň predpokladom na prezentáciu osobnej vnútornej konštrukcie človeka v spoločenskom prostredí. Ozdravovanie spoločnosti je možné prostredníctvom eticky relevantného zmýšľania a postojov jednotlivcov, ktorí, povedané slovami L. J. Veverku, „podporia pravdu o nadradenosti mravných cieľov a mravných hodnôt nad ostatnými. Viera v mravné ideály umocňuje ľudskú podstatu človeka a otvára mu cestu k vyšším, transcendentálnym ideálom.“ ([7], 122) Realita je však diametrálne odlišná od prezentovanej konštruktívnej línie, to nás však nesmie odradiť od trpezlivého výchovného formovania mladého človeka. Vo výchove je to o to ťažšie, že nevyhnutne je potrebné rešpektovať

dôstojnosť, jedinečnosť a dosiahnutú sociálnu zrelosť vychovávaného v intenciách motivačného horizontu výchovy v rodine aj mimo nej. Eticky opodstatneným prístupom k posilňovaniu dôstojnosti a hodnotnosti je mechanizmus atribúcie prosociálnosti. J. Pelikán zdôrazňuje, že „pomáhať stávať sa a pomáhať byť je jedným zo základných princípov humanizmu, je to koreň samotného ľudstva.“ ([4], 9)

K čomu etická výchova povoláva človeka, je predovšetkým uvedomenie si zmyslu integrity, čo vo vzťahu k ľudskej prirodzenosti znamená úplnosť. „Mať integritu, znamená byť úplným človekom – poctivým a mravne bezúhonným. Bez integrity sa nemôžeme stať plnohodnotnou ľudskou bytosťou. Nepoctivosť spomaľuje osobný i sociálny vývoj človeka. Spôsobuje, že nie sme schopní naplno si uvedomiť, že môžeme prežiť život vo vnútornom pokoji, precítiť svoju vlastnú hodnotu a nadviazať zdravé medziľudské vzťahy.“ ([6], 77) Práca na sebe samom a získaná sebaidentita, sebaúcta, sebavedomie, sú nielen prejavom vnútornej stability a vonkajšej angažovanosti prijať výzvy života, ale aj zdrojom dôvery pre trvalé budovanie medziľudských vzťahov na báze spolupráce a pomoci.

Zrelé prosociálne postoje sú zároveň aj žiadúcou kompetenciou pre súčasnú spoločnosť v pozícii tvrdej konkurencie, konfrontácie a individualisticko-egoistickej tendencie v mnohoúrovňovej vzťahovosti. Aj keď praktický život motivuje k účelnosti, pragmatickosti a zištnosti a dominantnou sa stáva rovina práva ako limitujúci faktor konania pod hrozbou sankcie, predsa len formovanie svedomia pre alternatívu dobra a dodržiavanie mravnej normy človeka nielen oslobodzuje, ale aj vedie k zodpovednosti, statočnosti, čestnosti a robí ho šťastnejším a dobrotivejším. Je to veľké poslanie etickej výchovy: pripraviť mladého človeka tak, aby našiel svoju cestu životom. I keď sa objavujú čoraz častejšie názory, že výchova individualít neznamená výchovu individualistov a egoistov, v súvislosti s už naznačenými trendami spoločnosti je potrebné citlivým spôsobom rozvíjať humanistické chápanie výchovy prosociálnej osobnosti, s rešpektovaním individuálnej slobody a práva na osobnostný rast na základe zvnútornených morálnych noriem.

Taktiež sme konfrontovaní s koncepciami odmietajúcimi výchovu, prípadne tolerujúcimi len nevyhnutne potrebné pedagogické vedenie. Medzi predstaviteľov európskeho chápania antipedagogiky môžeme zaradiť napr. E. von Braumuhla, H. Kupffera, prípadne H. von Schoenebecka. U posledne menovaného je kritický pohľad na výchovu odvôvodnený predstavou o „dieťaťi ako svojprávnej bytosti, ktorá je od okamžiku svojho narodenia schopná prevziať plnú zodpovednosť za svoje konanie a správanie.“ ([4], 13) Nie je cieľom tejto štúdie polemizovať s autorom, lebo náš pohľad na výchovu, rešpektujúc tradíciu, kontinuitu a cieľovú víziu, je iný, ale etický postoj v zmysle akceptovateľnej tolerancie nás motivuje

k hľadaniu spoločného fundamentu k nazeraniu na človeka a jeho výchovu. Ukazuje sa, že etická výchova má aj v tom ohľade integrujúce nasmerovanie prostredníctvom názorovej a kultúrnej plurality. Prekvapujúco nachádzame spoločnú platformu cez pojem „amikation, amicus“, čo v preklade znamená priateľ, podobne ako výraz „socius“, etablovaný v slovníku etickej výchovy ako priateľ, spoločník, identifikujúci prosociálnosť a prosociálne správanie. V oboch prípadoch ide o priateľský vzťah k sebe samému, k druhým ľuďom, k jednotlivým spoločenstvám, spoločnosti, aj k svetu ako celku. Spoločná je aj vnútorná motivácia utvárania osobnosti zvnútra, rešpektujúca neefektívnosť autoritatívnych a manipulovateľných prístupov vo výchove. Vývoj pedagogického myslenia umožnil vznik rôznych prúdov a koncepcií výchovy osciláciou v hraničnom vymedzení od extrémnych názorov po ideálne pohľady. Pokus o formuláciu niekoľkých autonómii urobil nemecký filozof a pedagóg E. Fink:

1. Výchova ako pomoc a výchova ako manipulácia.
2. Moc a bezmocnosť vychovávateľa.
3. Výchova nie je ukončený proces a aj vychovávateľ je vychovávaný.
4. Napätie medzi všeobecným, pre všetkých spoločným nárokom kultúry a jedinečnou individualitou vychovávaného.
5. Vzťah medzi profesijnou výchovou k povolaniu a výchovou k ľudstvu.
6. Problém možností a hraníc výchovy. ([4], 19-20)

Tieto problémy sú aktuálne prítomné v procese výchovy všeobecne a motivujú taktiež k hlbavému premýšľaniu o teoretickej a metodologickej koncepcii etickej výchovy. Nevyhnutne by však etická výchova mala zotrvať na pozíciách humanistických, s možnosťou hľadania nových tvorivých metód, prístupov a techník. Je to v súlade s koncepciou rozvoja výchovy a vzdelávania v SR. Etická výchova je cestou k utváraniu osobnosti prostredníctvom rozvíjania kognitívnych a nonkognitívnych funkcií a pre výkon povolania v profesijnej praxi dôležitých kľúčových kompetencií. Sú to predovšetkým komunikačné schopnosti a spôsobilosti, personálne a interpersonálne schopnosti, tvorivý potenciál a invencia pre riešenie problémov, schopnosť pracovať s modernými informačnými technológiami a angažovanosť v prospech občianskej spoločnosti. Rozvíjanie týchto kompetencií je priebežné od predškolského veku až po vzdelávanie dôchodcov v systéme celoživotného vzdelávania. Taktiež je potrebné výchove a vzdelávaniu pridať európsku dimenziu, ktorá zahŕňa nielen výučbu cudzích jazykov a informačných technológií, ale aj výchovu k demokratickému občianstvu, k humanite, k rešpektovaniu všetkých etických hodnôt, k uznávaniu ľudských práv a slobôd a celý komplex multikultúrnosti. B. Kudláčová v tejto súvislosti pripomína, že „žiadnen model výchovy si nemôže nárokovať trvalú platnosť“.

Aj Európa, európske myslenie a kultúra sa menia. Tomu zodpovedajú aj zmeny vo výchove, dôležité je však predvídanie budúcnosti.“ ([3], 148) V rámci kurikulárnej transformácie etickej výchovy v univerzitnom vzdelávaní je nevyhnutné zosúladiť obsahové štandardy s výchovným štýlom a tak pripraviť budúcich pedagógov pre kvalitný a tvorivý život.

K tomu je potrebné ponúknuť optimálny model edukatívneho kurikula etickej výchovy. Na Katedre etiky a katechetiky v Nitre sa realizuje model etickej výchovy od začiatku 90. rokov s určitými modifikáciami, ktoré boli potrebné v rámci kompletizácie obsahovej štruktúry s osobitným zameraním na aplikované etiky. Doterajším hlavným zámerom katedry je príprava budúcich pedagógov etickej výchovy v aprobačnom štúdiu s inými odbormi. Pre tento cieľ bol vytvorený vyvážený študijný program umožňujúci plnú profesijnú sebarealizáciu budúceho pedagóga. Dominujúcimi disciplínami sú : metafyzicky orientovaná filozofia, ontológia, filozofická antropológia, všeobecná etika, sociálna etika, etická výchova a aplikovaná etika a špeciálne výberové disciplíny pedagogického, psychologického a sociologického zamerania.

Dobre zvládnutá teoretická báza je predpokladom úspešného výchovného programu, ktorý je projekciou výchovy k prosociálnosti. Je potrebné programovo rozvíjať teoreticko-vedeckú rovinu etickej výchovy a ukotvovať ju v integrite poznania z hľadiska interdisciplinarít, ktorá umožní osobnostný rast absolventa. Malo by sa to uskutočňovať, ako uvádza M. Žilínek, v intenciách „rôznorodých potrieb, preferencií, zámerov a cieľov, ktoré vytvárajú motivačnú štruktúru prosociálnej orientácie, založenej na normách sociálnej zodpovednosti a sociálnej reciprocít. .“ ([8], 51) V štruktúre nášho katedrového vzdelávacieho programu je zabezpečená vyváženosť teoretických disciplín v okruhu antropologicko-axiologickom, kultúrno-sociálnom a eticko-výchovnom. To je predpokladom dosiahnutia takej obsahovo-poznatkovej úrovne, ktorá umožní flexibilný manévrovací prístup vo výchovno-aplikačnej rovine etickej výchovy. Špecifickosť etickej výchovy spočíva v integrovaní poznatkov v určujúcom hodnotovo-kreatívnom vzťahu k morálke a ku kontextu „klasického“ chápania mravnej výchovy.

Efektívna výchova sa dosiahne zosúladením vedecko-odbornej a edukatívno-aplikačnej roviny, realizovanej tvorivou osobnosťou pedagóga s uvedomením si ich vzájomnej podmienenosti. Toto je cesta, ako človeka nasmerovať k hlbavému premýšľaniu, permanentnému hľadaniu pravdy o sebe, o druhých, o svete, je to teda cesta k sebatranscendencii, prekračujúc limity mravnej kreativizácie osobnosti. Zabráni sa tým možnému redukcionizmu vo výchove a posilní sa pozícia kreovania osobnosti v intenciách hodnotnosti, dôstojnosti a ľudskosti. V zmysle tohto konštatovania sa etická výchova musí

oprieť o antropologicko-duchovný pilier, ktorý vyustí v osobnostnom eticko-pedagogicko-psychologickom prístupe v interpersonálnom vzťahu. Ak je prosociálnosť kódom etickej výchovy, je to tým, že ide o človeka vo všetkých rovinách bytia a o dominantnú vzťahovosť k človeku v intenciách sociálnosti ako integrálnej súčasť autentickej osobnosti. Sociálne správanie je najťažšou a súčasne jedinou relevantnou skúškou, ktorá preveruje kvalitu osobnosti človeka. Tu sa otvára- cez programové kurikulum etickej výchovy- možnosť naplnenia prirodzenej ambície človeka, „byť vo vzťahu“. Emotívno-zážitková a skúsenostná báza dokompletúva formačnú ambíciu etickej výchovy. Cez autentický výchovný štýl je možné odkryť hodnotné etické pravdy o iných. Niektoré konkretizuje H. Urban:

- v ľuďoch je omnoho viac dobrého než zlého,
- musíme si zvykať hľadať dobro u druhých,
- povzbudiť ľudí je účinnejšie ako ich odmietat',
- nie je nič lepšie, než úprimné ocenenie druhých,
- všetci potrebujeme uznanie a povzbudenie,
- keď človek niekoho poteší, cíti sa sám dobre. ([6], 88)

Dôležitým predpokladom plnohodnotnej učiteľskej prípravy je kvalitná didaktika a metodika, čomu zodpovedá primeraná hodinová dotácia vo výučbe a je zabezpečená pedagogická prax na základných a stredných školách. V orientácii na pedagogickú prax sa berie ohľad na osobnosť študenta a jeho aktívny participatívny, kooperatívny a zážitkový prístup v procese výchovy a vzdelávania. Úspešné zvládnutie štúdia je na báze vzájomnej interakcie medzi pedagógom a študentom ako partnerov v dialógu. I. Podmanický taktiež zdôrazňuje „význam pedagogickej reflexie a sebareflexie v modeli prípravy učiteľov a nutnosť ich celoživotného vzdelávania.“ ([5], 55) A to podstatné, prečo ma zmysel zaoberať sa etickou výchovou a čo môže uspokojovať obidve strany, je nájdenie vnútorného pokoja, uvedomenie si vlastnej hodnoty a tešenia sa zo života, ktorý žijeme.

P. Tillich v knihe *Odvaha k bytiu* napísal: „Človek musí byť každý deň statočný, aby našiel v živote i v sebe niečo skutočne pozitívne a zmysluplné. Pokiaľ sme toho schopní, môžeme život nielen lepšie prijať, ale môžeme i začať lepšie žiť. Láska k životu je pravdepodobne tá najvyššia forma statočnosti, aká existuje.“

V závere možno konštatovať, že transférom etickej výchovy do života, je uvedomenie si týchto myšlienok H. Urbana:

Život nie je náhoda, ale voľba.

Skutočná motivácia prichádza zvnútra.

Poctivá práca sa nedá ničím nahradiť.

*Ak chceš niečo získať, musíš sa niečoho vzdať.
Tvoju sebaúctu nepozdvihne nikto iný, len ty sám.
Keď vieme, čo je najdôležitejšie, život sa zjednodušuje.*

Literatúra

- [1] BROŽÍK, V.: *Hodnotenie a hodnoty*. Nitra : FF UKF, 2004.
- [2] DIATKA, C.: *Etika a súčasnosť*. Nitra : UKF, 2001.
- [3] KUDLÁČOVÁ, B.: *Človek a výchova v dejinách európskeho myslenia*. Trnava : PF TU, 2003.
- [4] PELIKÁN, J.: *Pomáhať byť*. Praha : KAROLINUM, 2002.
- [5] PODMANICKÝ, I.: Problémy osobnostného a sociálneho rozvoja učiteľov etickej výchovy. In.: *Dobry človek: pedagogicko-psychologicko-kultúrny pohľad*. Nitra : UKF, 2002.
- [6] URBAN, H.: *To najdôležitejšie v živote*. Praha : Portál, 2004.
- [7] VEVERKA, J. L.: *Fenomén duchovnosti v modoch viery, mravnosti a pravdy*. B. Bystrica : FHV, 1999.
- [8] ŽILÍNEK, M.: Teoreticko-projektová reflexia etickej výchovy. In: *Etika a etická výchova v školách*. Trnava : PF TU, 2002.

PaedDr. Igor Lomnický
Katedra etiky a katechetiky
Filozofická fakulta UKF
Hodžova 1
949 74 Nitra
e-mail: ilomnicky@ukf.sk